

HAYIR, AŞK ÖLMEDİ

Seçme Şiirler

Robert Desnos (Paris, 1900 – Terezin, Bohemya, 1945) İsyancı mizacı ve özgürlükçü eğilimleri Desnos'un gerçeküstücülüğü benimsemesine yol açtı. Hipnoz altında şiir yazabilmek yeteneğiyle, sözcük oyunlarına başvurarak (*Corps et biens*, 1930) ve her tür bağlayıcı kuralı reddederek (*La liberté ou l'amour!*, 1927) gerçeküstücü şiirler yazdı. Bireyciliğinden ötürü bu akımı 1930'da terk etti ve klasik dize yapısını dışlamayan Nerval'ci bir lirizme bağlandı. Gazetecilik yaparak, radyo yoluyla (*La complainte de Fantômas*) ve film yoluyla (*Cinéma*, 1966) halkçı bir anlatım geliştirmeye çalıştı. Desnos hayatını Direniş hareketine adanarak toplama kampında öldü.

Tahsin Yücel (Elbistan, 17 Şubat 1933 – İstanbul, 22 Ocak 2016). Elbistan Gazi Paşa İlkokulu'nu, Galatasaray Lisesi'ni (1953) ve İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1960). XIX. ve XX. yüzyıl Fransız yazını ve göstergebilim alanlarında uzmanlaştı. 1978'de profesör oldu. İÜEF'deki öğretim üyeliği görevinden 2000 yılında emekliye ayrıldı. Yurtiçi ve yurtdışında ses getiren yazınsal incelemelerinin yanı sıra yazın adamı kimliğiyle de tanındı; roman, öykü, anlatı ve denemeler yazdı, birçok çeviri yaptı. Öyküleri İsveççe, Fransızca gibi yabancı dillere çevrildi.

ROBERT DESNOS

Hayır, Aşk Ölmedi
Seçme Şiirler

Çeviren:
Tahsin Yücel

YAPI KREDİ YAYINLARI

İçindekiler

7 • Robert Desnos Çevresinde

ŞİİRLER

17 • Suluboya...

18 • Şarkı

19 • Şi'vaha'

20 • Saymaca Yazgı

21 • İp

22 • Soğuk Boğazlar

23 • Karşılaşmalar

24 • Ozanın Büyük Günleri

25 • Gece Yeli

26 • Geceydi Gün

27 • İyi Bir Arkadaşı

28 • Ey Aşk Acıları

29 • Öyle Çok Düşledim Ki Seni

30 • Bir Bilseydin

32 • Hayır, Aşk Ölmedi

34 • Ölüm Anında Bir El Gibi

35 • Gecenin Yardımıyla

36 • Robert Desnos'un Sesi

38 • Çekimsiz

39 • Kıyanın Cuması

40 • Gece İntihar Eden

41 • Çok Eskiden

42 • Köprüyü Geçince

43 • Kör

46 • Bir Kent

47 • Ormanda Uyuyan Çirkin

48 • Akşam

49 • Rosalie

50 • Bir Masal

51 • Melez

52 • Konuşan Ölü

53 • Folfanfifre'in Öyküsü

55 • Gene Gelin Çayırı

56 • Mezar Gezisi

57 • Geçmiş Günlerin Düşü

58 • Pabucu Delik Kurbağa

59 • Colorado Kuşu

60 • Tek Ayaklı Fil

61 • Denizde Hüküm Süren
Dağlalesi

62 • Soprano Sesli Gül

63 • Öngörüler

64 • Şu Son On Beş Yıldır

Görmediğim Dost...

65 • Herkese İyi Geceler

66 • Haberi Biliyor Musunuz?

68 • Beyaşk

84 • The Night Of Loveless
Nights

103 • Belirim

104 • Adamlar

- 105 • Dört Boyunsuzlar
107 • Don Juan'ın Kenti
110 • Yarı Yol
112 • Şeytan Yortusu
114 • Öküz ve Gül
115 • Kara Tepeye Doğru
118 • Boyunsuzlara
120 • Guguk
122 • Çimme
124 • Fantômas Ağdı
130 • Yeryüzünde İnsanlar
132 • Saint-Merri Semti
137 • 10 Haziran 1936
140 • Gecenin Pınarları
141 • Gölgesini Yitiren Adam
147 • Bacchus ile Apollon
149 • Bir Devenin Öyküsü
150 • Bir Boğanın Öyküsü
151 • Dolaştım Bugün
152 • Saint-Martin Sokağı
153 • Şarap Bardağı
154 • Kasap
155 • Burçlar Zamani
156 • Yarın
157 • Mezarlık
158 • Öngörü
159 • Ses
160 • Uyanış
161 • Gömüt Yazısı
162 • Savaştan Tiksinen Bu
Yürek
163 • Compiègne Toprağı
166 • Pont-Au-Change'ın Gece
Bekçisi
170 • Bir Yaprak Varmış

Robert Desnos Çevresinde

André Breton o benzersiz, o olağanüstü yapıtı *Nadja*'da, “Şimdi onu tanımış olanların *uykular dönemi* diye adlandırdıkları dönemin Robert Desnos'u geliyor gözlerimin önüne” diye yazar. “Uyuyor, ama yazıyor, konuşuyor. Akşam, benim evde, atölyede Cabaret du Ciel'in üstünde. Dışarıda 'Chat Noir'a giriyoruz, Chat Noir'a!' diye bağıryorlar. Ve Desnos benim görmediğimi, benim ancak o gösterdiği oranda gördüğümü görmeyi sürdürüyor.” Aragon da *Une Vague de rêves*'inde doğrular kendisini: Düş konusunda hiç kimse Desnos'la boy ölçüşemez: Bu konuda gerçeküstücülerin en yetenekli ozanı, “en ileri gitmiş binicisi”dir. Kendisi de bilincindedir bunun. “Neyi yazıyorsunuz? Neyi anlamak istiyorsunuz?” türünden soruları bir an bile duralamadan, “Düşlerimi” diye yanıtlar. Böylece, bu kısacık yanıtla yapıtının temel gerçeğini de dile getirmiş olur. Öyle ya, nereden bakılırsa bakılsın, düş, Desnos'un yapıtının temel izleği ve temel kaynağı olarak belirir hep. Ancak, “düşlerini yazmak” tüm gerçeküstücüler için olduğu gibi Desnos için de gerçeklerden kaçmak değildir hiçbir zaman. Tam aksine, gerçeği aydınlatan ışıktır düş, gerçek yaşamın eksiksiz, yeri doldurulmaz ve vazgeçilmez görüntüsüdür. *Manifeste du surréalisme*'de [Gerçeküstücülük Bildirisi, 1924], “düş ile gerçeğin, görünüşte uzlaşmaz olan bu iki durumun, günün birinde bir tür salt gerçeğe, bir üstgerçeğe” dönüşeceğini, eksiksiz ve derin gerçeğe, dünyanın kusursuz birliğine bu iki durumun kaynaşmasıyla erişilebileceğini kesinleyen André Breton'un yaklaşımı Robert Desnos'un da yaklaşımıdır, düş ile gerçeği birbirinden ayırmaz hiçbir zaman. Ama yapıtlarında tüm gerçeküstücüler gibi onu da geride bırakır bu konuda. Ölümünden sonra yayımlanan *Journal d'une apparition*'da [Bir Hayaletin Günlüğü] her gece odasına gelen bir kadın ya da bir kadın görüntüsünden söz ederken, “Onu gördüm, sesini işittim, kokusunu duydum, bazı bazı bana dokundu bile” der. “Görme, işitme, koku alma ve dokunma duyularım onun varlığını kesinlemede birleştiklerine göre, onun gerçekliği ko-

nusunda kuşkuya düşersem, aynı duyguların denetlediği öteki gerçeklerden de kuşku duymam gerekmez mi? Aynı duyguların kimi durumlarda beni aydınlatıp, kimi durumlardaysa aldattığını nasıl benimseyebilirim?”

Ama, bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, Robert Desnos gerçeğe karşı çıkmaz hiçbir zaman. Onun karşı çıktığı şey, gerçeğin koca bir boyutunun, yani düş evreninin bir yana atılması, bunun sonucu olarak da olguların sınırlandırılıp yüzeyselleştirilmesi, yarımın bütün, sınırlının sonsuz diye sunulmasıdır. Bu durumda bizim gerçeküstü yapıtları yadırgamamız fazlasıyla sınırlı ve kalıplaşmış bir gerçeklik anlayışıyla koşullanmış olmamızla açıklanır. Ne olursa olsun, Desnos'un çoğu şiirinde, alıştığımızı pek benzemeyen, kimi kez de onun karşıtı olarak beliren bir dünya açılır önümüzde: kişi “ırmağın dibine doğru havalanır”, pergel “kareler ve beş köşeli üçgenler” çizer, “öğle yıldızları” ışıyıp durur, yağmur da “ıslatacak yerde kurutur.” Bu tersine dünyanın başlıca niteliklerinden biri de ölçsüzlüktür: Burada, çok küçük diye bildiğimiz nesnelere sonsuzluğun boyutlarına erişmeye yönelirken, çok büyük diye bildiklerimiz de alabildiğine küçülebilir. Böylece, pencereden atılan izmarit bir yıldız oluverir, gökkuşağı bir aynaya çerçevelek eder, on sekiz metre boyunda bir karınca, başında şapkası, ördek ve penguen dolu bir arabayı götürür.

Görüldüğü gibi, bu olağanüstü dünyada hiçbir şey değişmez biçimlerle, kesin boyutlarla çıkmaz karşımıza, hiçbir şeyin sürekli bir biçimi, sürekli bir kimliği yoktur, her şey bir başka şeye dönüşebilir: Kuğu kaşla göz arasında kibrit kutusu, deniz giysi olabilir, “eğreltiotları, usturalar, yitik öpüşler, her şey, her şey bozulup yeniden doğar”, dünya bir oluşur, bir bozulur. Zaman bile yakasını kurtaramaz bu dönüşümlerden, geçmiş, gelecek ve bugün arasındaki bağıntılar tersine çevrilebilir:

*Telgraf çekersin dünkü postayla
Bildirirsin kırlangıçlarla öldüğümüzü.*

Ama tüm dönüşümler, tüm bu yeniden düzenlenmeler evrenin birliğinin, tümlüğünün göstergeleri midir? Sezinlenen birliğe ve tümlüğe bunlar aracılığıyla mı varılır? Bu sorulara olumlu yanıtlar

vermek zor. Desnos'un kendisi de düşlerin olağanüstü dünyasını tümüyle yansıtmaya yetmeyeceğini, ancak "saymaca parçalarını" verebileceğini düşünür. Üstelik, bu parçalar örnekçelerini oldukları gibi yansıtmaktan da uzaktır: öncelikle dildir bu parçalar, sözdür, yazıdır, yani örnekçelerinden başka şeydir. Öte yandan, tüm gerçeküstücüler gibi Robert Desnos da yalnızca toplumun kurulu düzenine, gerçekçilerin daraltılmış evrenine karşı çıkmakla kalmaz, dilin kurulu düzenine de başkaldırır: alışılmış biçimleri, yerleşik kuralları altüst eder. Bu tutumun sonucu olan alabildiğine özgür kullanımlara bakılınca, Desnos'un dizelerini yalnızca sözcüklerin yönlendirdiğini söylemek bile zorlaşır, çünkü onlar da bölünmüş, parçalanmış olarak karşımıza çıkabilir:

—*Soeur Anne, ma soeur Anne, que vois-tu venir vers Sainte-Anne ?*

—*Je vois les Pan C*

—*Je vois les crânes KC*

—*Je vois les mains DCD*

—*Je les M*

—*Je vois les pensées BC et les femmes ME*

et les poumons qui en ont AC de l'RLO

poumons noyés des ponts NMI.

*Mais la minute précédente est déjà trop AG.**

Neredeyse şiirin yazıldığı dilden başka bir dile çevrilmesinin olanaksızlığını kanıtlamak için yazıldığını söyleyebileceğimiz bu dizeler nesne ile sözcük, gösterilen ile gösteren arasındaki bağıntıları da çoğaltıp karmaşıklaştırıyor. Örneğin "*les mains DCD*" bir düzlemde anlamı bulunmayan "*DCD elleri*", bir başka düzlemde "*ölmüş eller*"in (*décédéé*: ölmüş, ölü) karşılığı olabiliyor; aynı biçimde, "*les ponts NMI*" bir düzlemde "*NMI köprüleri*", bir başka düzlemde "*düşman köprüler*" ya da "*düşman köprüleri*" anlamına gelebiliyor. Böylece, hele işin içinde kurgu ve imge özellikleri de girince, çok bilinen bir masal tümcesinden kalkıp şaşırtıcı bir "son gün" görüntüsüne varan biçimsel bir söyleşim görüntüsü altında, dağınık çağrışımlardan oluşan, umutsuz bir söyleniyi vurgulayan

* Bu parçanın çevirisi 19. sayfada.

bu şiir, gösteren ile gösterilen arasındaki bağıntıların çoğaldıkları ölçüde saymacalaştıklarına tanıklık ediyor.

Roland Barthes, *Yazının Sıfır Derecesi*'nde, günümüz şiirinde sözcüğün “sonsuz bir özgürlükle parıldadığını” ve “belirsiz ama olası binlerce bağıntıya doğru ışıdamaya hazırlandığını” söyledikten sonra, şunları ekler: “Değişmez bağıntılar ortadan kalktıktan sonra sözcük yalnızca dikey bir tasarıya bağlanır artık, kendi başına bir kitle, bir anlamlar, içgüdüler, uzantılar tümlüğüne dalan bir direk gibidir: Ayakta bir göstergedir. Şiirsel sözcük dolaysız bir geçmişten de, bir çevreden de yoksun bir edimdir, kendisine bağlanan türlü kaynaklardan gelmiş içgüdülerin koyu gölgesini sunar yalnızca.” Bu sözlerin genel olarak çağdaş şiiri tanımlayıp tanımlamadığı tartışılabilir, ama Desnos'un şiirine tıpatıp uydukları kesin. Bununla birlikte, bu şiiri örten “koyu gölge” aşılması olanaksız bir karanlık değildir: Sık sık yinelenen birtakım imgeler, izlekler, yönelimler en azından Desnos'un şiir evreninin ana çizgilerini belli eder bize.

Tüm gerçeküstücüler gibi Robert Desnos da “düzenden, us-tan, gelenekten yana olduğunu söyleyen, ama ulaşa ulaşa savaşın yıkımına ulaşmış olan” bir toplumun karşısında, uzlaşmasız bir başkaldırının ozanıdır. Ne var ki kurulu düzene başkaldırarak, hiç değilse boş vererek düşün, olağanüstünün, aşkın türküsünü söylemesi bu toplumun bir üyesi, en azından bir ögesi olmasını önlemez; tam tersine, kendisi ile çevresi arasındaki çelişkiyi daha keskin, daha sızılı bir biçimde duymasına yol açar: Bu toplumun bir ögesidir, ama onun yabancısıdır da; ödünsüz, uzlaşmasız bir biçimde başkaldırır, ama başkaldırı benliğinin ve yapıtının sınırlarını aşmaz; dünyayı değiştirmeye, tüm zenginliğiyle göstermeye çalışır, ama bunu yapıtında, imgelerinde başarır ancak. Hangi yana yönelirse yönelsin, her köşede aşkınlıktan yoksun kenter yaşamı çıkar karşısına, bu yaşamın getirdiği yozlaşma çıkar.

Bu yüzden olacak, çoğunlukla kuru, karanlık, ağır ve katı bir evren olarak belirir Desnos'un evreni, şiirlerinin en gülec, en canlı, en devingen kişileri ve nesnelere bir kuruluk, bir pahlılık, bir taşlaşmışlık içinde çıkarlar karşımıza: Orman “çelik”ten, kuş “tahta”dan, gülse sırasıyla “mermer”den, “cam”dan “kömür”den, “demir”den, “kurutma kâğıdı”ndan ve “bulut”tandır. İki de bir insan özelliklerle-

ri, insan görünüşleriyle karşımıza çıkarken bitkiler ve hayvanlar dünyanın insan-dışılığını somutlaştırır gibidir, dört bir yanı sarmış görünen karanlıklarsa, başkaldırmış kişinin yalnızlığını, kaynağından kopmuşluğunu vurgular gibidir: “şato kapanır, tutukevi olur.” Bazı bazı bir karşılaşma, bir kaynaşma umudu doğar gibi olsa bile, çok geçmeden siliniverir. Aşk da, sevinç de, kahkaha da vardır, ama genellikle karşılaşmanın, bildirişimin, kaynaşmanın özlemi ya da “karikatür”ü egemendir Desnos’un evreninde. Tüm Avrupa yazınlarının en büyük baştan-çıkarıcısı Don Juan bile bu evrende söylencesinden sıyrılmış, edilgenliğe adanmış bir kişi olarak belirir.

Gerçekten de, Robert Desnos’un uzun ve unutulmaz şiiri “Don Juan’ın Kenti”nde Don Juan bir umutsuzluk simgesi gibidir, durmamacasına yinelenen düş kırıklıklarının kavşağıdır, her şeyin kişiyi sarhoş olmaya çağırdığı bir saatte, nesnelere kişiliklerinden ve işlevlerinden kopmuş olarak, tuhaf bir biçimde bir araya geldikleri, hem gerçek hem düşsel hem belirgin hem belirsiz bir yerde durur, aşktan aşka koşup duran bir kişi olduğunu unutmuşçasına, gece yarısına değin, yapayalnız, sıkılmadan bekler burada. Gece yarısı, “yas kılığında, ama şapkasının uzun peçesi altında çıplak” bir kadın çıkıp gelir yan sokakların birinden, bir bardak, bir şişe kırmızı şarap, bir de ölü kuş vardır ellerinde, bir bardak şarapla ölü kuşu verir ona. Çıplaklığıyla aşka çağırmakta, yaşlılıkla acıyı ve ölümü çağırıştırılmaktadır, Don Juan’a sundukları da aynı kapıya çıkar: Coşkuya ve tüm coşkuların sonuna. Birdenbire bir kapıda beliriveren “güzel bacaklı küçük kız da aynı biçimde özlenen şeylerin simgelerini, yani yokluklarını getirir: Bir gerdanlıklar verir ona, bir de bebeğini. Kendisi, güzel bacaklarıyla, çok uzak bir aşk umudu olarak belirirken, verdikleri de aşkın gerisinde ve ötesinde kalır. Aydınlik bir pencerede bir kadın soyunmaktadır. Ama onun edimleri de ancak düş kırıklığı getirir dünyanın en ünlü çapkınına: Üzerinden çıkardıklarının değişik parçalarını atar ona. “Çok güzel ve çok itici” bir kadın da saatini gösterir ve artık işlemediğini söyler. Sonra bir satıcı kadın çıkagelir, önlüğünü açar, eşi görülmedik bir balık vardır önlüğün içinde, balığı ırmağa atar, balık suda ölümün pençesine düşünceye dek çırpınır. Don Juan tüm bunlar karşısında ilgisiz ve kımıldısızdır. Sonra bir de

bakarsınız ki “kabuğu zırlardan da sağlam” bir ağaç olmuştur. En sonunda kesildiği zaman da geride kalan tek şey bir çukurdur, bomboş bir çukur.

Böylece, bir kez daha, en taşkın aşk söyleni kısırlığın, bildirişim ve kaynaşma çabaları yalnızlığın ve kopmuşluğun, bölünmüşlüğün göstergeleri olarak çıkar karşımıza, umutların boşluğunu kesinler: İster istemez karanlıkta ve çamurdadır kişi, ya da çakmaktaşlarının kuru, katı ve kesici çıplaklığında. Işığa ve arılığa, duru suya ulaşmak ister, ulaşacağına da inanır: “Duru su, sende yunacak, sende varlığımın yansımaları bulacağım!” diye haykırır Robert Desnos. Ne var ki suda biçimlerin sürekliliğine inanmak, bir kez daha, üstelik daha derin bir biçimde, düşün egemenliğini kesinlemektir. Gerçekten de, gerçeküstücülüğün tümlük ve iki dünya arasındaki süreklilik savı ne olursa olsun, Robert Desnos’un evreninde her şey ancak düş içinde, düşlere elverişli bir ortamda, yani kişinin yalnızlığında ve gerçek yaşamın durmuşluğunda gerçekleşir: “Bir arada olduğumuz sürece yabancıyız birbirimize” der Desnos, “ayrılır ayrılmaz bir zamanların düşünce kaynaşmasına doğuyoruz. Ve anının hiç mi hiç etkisi yok bunda.”

Öyle ya, anı gerçek bir oluntunun anısıysa, bir kaynaşmanın anısı olamaz. Karşılıklı ve eksiksiz bir aşkın anısı da olamaz. Kaynaşmanın bir türü olduğuna göre, gerçek aşk da yalnızca düştedir, ölçüsüz büyüklüğü ve olağanüstülüğü bundan kaynaklanır, ozanımızca bir deniz kazası, bir fırtına, üzerinde yaşadığımız dünyanın parçalanması olarak nitelenmesi bundandır. Hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir yazgıdır aşk, ama hep beklenir, hep aranır Robert Desnos’un şiir evreninde, kaçınılmaz bir yazgı gibi düşünür:

*Öyle düşledim ki seni,
Öyle dolaştım, öyle konuştum,
Öyle sevdim ki gölgeni,
Hiçbir şey kalmadı senden.
Kala kala gölgeler içinde gölge,
Gölgeden yüz kere, daha gölge olmak kaldı,
Güneşli yaşamında senin
Gidip gidip gelecek bir gölge.*

Bir bakıma, bir Őir serüveninin çıkmazı olarak nitelenebilir bu nokta, ama geçerliliğini de bu noktada bulur.

* * *

Hepsi bu kadar mı? Deęil elbette. Biz birkaç temel izleğin ardına takılıp gittik. Deęeri ve önemi her geçen gün biraz daha iyi anlaşılan bu büyük ozanın yirminci yüzyılın ilk yılında doğduğunu, İkinci Dünya Savaşı'nda, Alman işgali altında bulunan ülkesinde Direniş etkinliklerine katıldığı gerekçesiyle tutuklanıp bir toplama kampına götürüldüğü, 1945 Haziranı'nda, tam da bağlaşık güçlerin kendisini bulup kurtardığı sırada, Çekoslovakya'nın Terezin kentinde öldüğünü bile söylemedik. Önce Breton, Eluard, Aragon gibi ozanlarla gerçeküstücüler arasında yapıt verdikten sonra, 1930'da kendi yolunu seçtiğini, ama *La liberté ou l'amour* (1927), *Corps et biens* (1930), *Fortunes* (1942) adlı kitaplarının ve ölümünden sonra bir araya getirilen tüm Őirlerinin ortaya koyduğu gibi gerçeküstücülerin en gerçeküstücüsü olarak kaldığını da söylemedik. Düşlerinin yanında gündelik yaşamı, içliliğın yanında Őenlięi çok güzel yansıttığını da, mutlu aşkı tanıdığını da, özgürlüğü, bağımsızlığı, yurdunu ve ulusunu tutkuyla sevdiğini de söylemedik.

Eksiklerimizi Őirlerinin tamamlayacağını umalım.

Tahsin Yücel

Şiirler

SULUBOYA...

Yaktı askerler çiftliđi, Őatoyu,
 Yıktı burcu, Roma kalıntısı ki
 Yenip zamanı, yıldırım ve suyu
 Uzun bir geđmiŐin kesin kanıtı olmuŐtu.
 Şimdi kalıntılar ırmağın yolunu deđiŐtirmekte...
 Hüzün, savaŐ ve kin anıtları.
 Yaktı askerler çiftliđi, Őatoyu,
 Yıktı burcu, Roma kalıntısını...

Kuş ötmez oldu dalların gölgesinde,
 Geyik içmez oldu çeŐmenin serin suyunu
 TavŐan da bırakıp gitti yurt tuttuğu
 Dikenli korulukların kıvrıntılı yollarını...
 Yaktı askerler çiftliđi, Őatoyu,
 Yıktı burcu, Roma kalıntısını...

(1915)

ŞARKI

I

Kökнар ađlar gecede
Ve yazgının sesi
Her saat ölümü
Çağırır.

II

Bretagne'in dolmenleri üzerine
Merlin* gelir her akşam,
Karardı mı vadiler
Ve dađlar.

III

Çocuklar kundaklarında
Hıçkırır alçacıktan
O tuhaf gürültü
Kesildiği zaman.

IV

Her şey titrer, denizler, bulutlar...
Özgürdür kuzey yeli,
Ve karanlıktır kasırğa,
Eşekarısı.

(1916)

* Ortaçađ Bröton destanlarının bir masalsi kişisi. (ç. n.)